

VANČO BOŠKOV (Sarajevo)

JEDAN FERMAN MURATA III O HILANDARU U KUTLUMUŠU

PRILOG PITANJU ZAOSTAVŠTINE KALUĐERA

Manastir Kutlumuš, kao i drugi svetogorski manastiri, posjeduje bogat fond turskih dokumenata. U njemu ima preko 60 sultanskih i nekoliko stotina drugih, uglavnom kadijskih isprava. Najstariji sultanski akti pripadaju Bajazitu II (1481—1512), a najstariji sudski dokumenti — dva hudžeta (hüccet) — potiču iz vremena Mehmeda Osvajča (1451—1481).¹

Iz zbirke sultanskih dokumenata za ovu priliku smo odabrali jedan ferman sultana Murata III (1574—1595), izdat 20. jula 1582. godine, koji se odnosi na Hilandar, srpski manastir na Svetoj Gori.² U stvari, dokument bi trebalo da se nalazi u arhivu Hilandara, ali se sticajem okolnosti našao u Kutlumušu.³ Time je ovaj dokument jedan od onih primjera koji pokazuju da se u arhivu jednog svetogorskog manastira mogu naći turski dokumenti o drugom manastiru.⁴

Ovaj »zalutali« dokument o Hilandaru zaslužuje našu pažnju jer se u njemu tretira pitanje zaostavštine Hilandaraca. Problem zaostavštine kaluđera u manastirima, o kome se kod nas do sada nije posebno raspravljalo, sâm je po sebi zanimljiv i može se odvojeno razmatrati u sklopu položaja crkve pod osmanskom vladavinom. Turski izvori koji se odnose na zaostavštinu kaluđera za sada su veoma oskudni, ali se problem javlja već u vrijeme Bajazita II — u jednom fermanu iz 1506. godine u Dečanima, kojeg je ovaj sultan

¹ Iz ovog fonda su do sada objavljena samo tri dokumenta: P. Lemerle — P. Wittek, *Recherches sur l'histoire et le statut des monastères athonites sous la domination turque*, Archives d'histoire du droit oriental, 3 (1947), str. 411—472.

² Foto-kopija dokumenta čuva se u arhivu Hilendarskog odbora

SANU, u Beogradu, snimljenog pod brojem 10.

³ Od ovog sultana u Hilandaru se nalaze 24 dokumenta koji će biti objavljeni u posebnom zborniku.

⁴ Up.: V. Boškov, *Dokumenti Bajazita II u Hilandaru na Svetoj Gori*, Hilendarski zbornik, 5 (u štampi).

uputio pećkom kadiji povodom žalbe pećkog mitropolita Janića. U žalbi mitropolita stoji da su zaostavštine monaha, sveštenika i mitropolita koji su umirali u manastirima i crkvama uzimane za crkve i da su njihova zavještanja izvršavana. Međutim, kaže se dalje u žalbi, sada se javljaju njihovi nasljednici, uzimaju ih i miješaju se u njihova zavještanja.⁵

Drugi nama poznati slučaj o zaostavštini kaluđera jeste ferman Selima II iz 1568. godine, sačuvan u grčkom prevodu, koji je upućen kadijama u južnoj i jugoistočnoj Makedoniji. U ovom fermanu, kojim se reguliše položaj Svete Gore nakon velike »prodaje manastira i crkava«, postoje dvije odredbe o zaostavštini umrlih kaluđera; jedna se odnosi na kaluđere koji su živjeli u manastiru, a druga na kaluđere koji su živjeli na imanjima van manastira. I u prvom i u drugom slučaju zaostavština kaluđera ostaje manastiru kome je kaluđer pripadao i ne uzima se za carsku blagajnu; službenici fiska, vojvode i subaše nemaju pravo da se miješaju u to i da traže zaostavštinu za carsku blagajnu.⁶

Poređenje ova dva fermanska, koje dijeli vremenski razmak od preko šest decenija, pokazuje da su odredbe o zaostavštini kaluđera istovetne — zaostavština ostaje manastiru u kojem je pokojni kaluđer živio. Što se tiče razlike između njih, ona se odnosi na lica koja se miješaju u zaostavštinu: u prvom slučaju to su nasljednici, odnosno rođaci pokojnog kaluđera, a u drugom — službenici administracije.

Osim ova dva slučaja nisu nam poznati drugi turski dokumenti o zaostavštini kaluđera. U objavljenim dokumentima iz pojedinih manastira na Balkanu, kao što je Rilski manastir u Bugarskoj, samostan u Fojnici, manastir Sv. Trojice kod Pljevlja nema ni jednog dokumenta o problemu zaostavštine.⁷

Ferman Murata III iz 1582. godine pokazuje da je u međuvremenu došlo do promjene odnosa osmanske vlasti prema zaostavštini kaluđera. Ukoliko je ta zaostavština manja od 5.000 akči, kaže se u ovom fermanu, ona pripada manastiru, a ukoliko je veća od 5.000 akči, ona pripada državnoj blagajni.

Nije poznato kada je nastala ova nova odredba, ali se sa sigurnošću može pretpostaviti da potiče iz vremena Selimove vladavine, kada su crkve i manastiri bili izloženi velikom pritisku i nasilju.

⁵ H. Kaleši — I. Eren, *Četrnaest turskih fernana Manastira Dečana*, Glasnik Muzeja Kosova, X (1965—1970), str. 308.

⁶ P. Lemerle — P. Wittek, *op cit.*, str. 452—3, 456.

⁷ D. Ihčiev, *Turskite dokumenti na Rilski manastir*, Sofija 1910; J. Matasović, *Fojnička regesta*, Spomenik SKA, LXVII, drugi razred, 53, Beograd 1930, str. 61—431; F.

Bajraktarević, *Turski dokumenti manastira Sv. Trojice kod Pljevlja*, Spomenik SKA, LXXIX, drugi razred, 62, Beograd 1936, str. 25—85. O zaostavštini dvojice kaluđera sinajskog manastira Sv. Katarine koja pripada carigradskom patrijarhu v.: Kl. Schwarz, *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache*, Freiburg im Breisgau 1970, dok. br. 135, str. 15.

Već na početku svoje vladavine, godine 1567. Selim II je prisilio manastire i crkve da za velike sume novca otkupe od države svoja imanja i dobiju tapije za njih.⁸ Vjerovatno je i nova odredba o zaostavštini došla neposredno nakon ovog pljačkanja crkvenih institucija sa ciljem da se limitiranjem zaostavštine smanje manastirski izvori prihoda.

Naravno, ovdje se postavlja pitanje da li se ova odredba odnosi samo na Hilandar ili i na druge svetogorske manastire. To se može proširiti i na druge manastire na Balkanu, ali prelazi okvire ovog rada.

Prevod i tekst dokumenta:⁹

Prevod:

(Tugra) Murad šah bin Selim šah han, uvijek pobjedonosan¹⁰

Najpravednijem kadiji muslimana, najdostojnijem upravitelju pravovjernih, rudniku vrline i istine, dokazu istine za sve ljude, nasljedniku znanja proroka i poslanika obdarenom velikom milošću Vladara koji pomaže, gospodinu kadiji Soluna — neka su mu vječne vrline, i ponosima kadija islama, rudnicima upravitelja naroda, gospodi kadijama Siderokapse, Sereza i Zihne — neka im se poveća vrlina; kada stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Kaluđeri manastira Hilandara poslali su sada čovjeka na moju Visoku portu i saopštili su: Oni daju i plaćaju za državu prema vilajetskom defteru postojeće šerijatske dažbine i običajne pristojbe za čiflike, vinograde i vrtove, vodenice, pašnjak i ribnjake koji pripadaju spomenutom manastiru. Premda je tako, povjerenici državnog fiska (beyt ül-mal emineri) miješaju se bespravno u zaostavštinu, manju od 5.000 akči, kaluđera koji umiru u spomenutom manastiru. Nepravda je (to)!

Stoga naređujem: kada stigne moja časna naredba da privedete pomenute monahe zajedno sa povjerenicima državnog fiska, da pregledate pečatom ovjereni prepis novog vilajetskog deftera. koji je za ovaj slučaj izdat iz mog Praga sreće i dat njima na ruke, da po zakonu pravedno ispitajte poznavaoce predmeta i da vidite:

Ako oni doista prema vilajetskom defteru plaćaju i daju u potpunosti postojeće dažbine i pristojbe za čiflike, vinograde i bašte, vodenice i drugo što je u posjedu pomenutih, i ako povjerenici državnog fiska žele da se bespravno miješaju u zaostavštinu, manju

⁸ P. Lemerle — P. Wittek, *op. cit.*, str. 469. B. Đurđević, »Prodaja crkava i manastira« za vreme Selima II, Godišnjak Istorijškog društva BiH, X (1949—1959), str. 385.

⁹ Original; dimenzije: 49,5×20,5 cm.

¹⁰ Originalni sultanski dokumenti objavljeni kod nas pokazuju da

se malo vodi računa o elementima tuge iz vremena Sulejmana Zakonodavca i poslije njega, onako kako je tugu analizirao P. Wittek u njegovom poznatom članku *Notes sur la tughra ottomane/Byzantion XVIII* (1946—1948), str. 311—334.

مراد شاه بن سليم شاه خان بمظفر دایما

اقضى قضاء المسلمين اولى ولاية الموحدین مسعدن الفضل والیقین حجة الحق
 على الخلق اجمعين وارث علوم الانبياء والمرسلين // ² المختص بمزيد
 عناية الملك المعين مولانا سلانيق قاضيسى دامت فصائله ومفاخر قضاة
 الاسلام معادن ولاية الانام مولانا // ³ سدره قبسى وسيروز وزبحنه قاضيلرى
 زيد فضلهم توقيع رفيع همايون واصل اوليجق معلوم اولاكه حاليا فلندار نام
 مناستر // ⁴ راهبلى درگاه معلامه ادم كوندرب مناستر مزبوره تابع اولان
 چفتلكلر وباغ وباغچمطر و دكر منلر // ⁵ و قشلاق ولطاليانلرك اولان حقوق شرعيه
 ورسوم عرفيه لرين ولايت دفتري موجبنجه مير يچون // ⁶ ويروب ادا ايدر كسن
 مناستر مزبورك ايچنده مرد اولان كشيشلرك بش بيكدن اقل اولان متروكاتنه
 بيت المال // ⁷ امينلرى بي وجه دخل ايدر لر حيفدر ديوبلدر ديلر امىدى
 بيوردوم كه حكم شريفم واردوقده مزبورون // ⁸ راهبلى بيت المال امينلرله
 برابر يوبابده استانه سعدتمدن اخراج اولنوب اللرينه ويريلان // ⁹ مهر لى
 صحيح و جديد ولايت دفتري صورتنه نظر و اهل و قوفدن حق اورزه شرعله
 تفتيش ايدوب // ¹⁰ كوره سز فى الواقع مرقوملرك تصرفلرنده اولوب مناستر مزبوره
 تابع اولان چفتلكلر وباغ وباغچه // ¹¹ و دكر منلرك وغيرك واقع اولان حقوق
 ورسوملرين ولايت دفتري موجبنجه بالتعام وروب ادا // ¹² ايدوب و مناستر
 مزبوره ده (!) مرد اولان كشيشلرك بش بيكدن اقل اولوب كندولرنه عايد
 اولان // ¹³ متروكاتلرينه بيت المال امينلرى بي وجه دخل اتمك استرلر سه
 منع ايدوب مرقوملرك واقع اولان // ¹⁴ حقوق ورسوملرين دفتري جديد موجبنجه
 وروب ادا اتدكلرندن صكره بش بكدن زياده اولان // ¹⁵ متروكاتى ميري
 ايچون ضبط اتدرب اقل اولان مناستر ايچون مزبورون راهبلى ضبط //
¹⁶ اتدرب خلاف امر كمنسته دخل اتدريمه سز شويله بلاسز علامت شريفيه
 اعتماد قلاسز // ¹⁷ تحريرا فى اليوم الثامن والعشرين شهر جمادى الاخر
 سنه تسعين و تسعمائيه

بمقام

قسطنطينيه

od pet hiljada, kaluđera koji umiru u pomenutom manastiru, a koja pripada njima (tj. kaluđerima), da (to ili njih) spriječite. Nakon što pomenuti (tj. kaluđeri) plate prema novom defteru njihove postojeće dažbine i pristojbe, da učinite da se za državu uzima zaostavština veća od pet hiljada, a pomenutim kaluđerima da dozvolite da uzimaju za manastir onu manju.

Nikome da ne dozvolite da se miješa suprotno naredbi. Tako da znate i da se pouzdate u časni znak.

Napisano dana 28. mjeseca džemazijel II. godine 990 (20. jula 1582).

U rezidenciji Carigradu

JEDAN FERMAN MURADA III O HILANDARU U KUTLUMUŠU —
PRILOG PITANJU ZAOSTAVŠTINE KALUĐERA

Re z i m e

Ferman Murata III, izdat 20. jula 1584. godine, odnosi se na problem zaostavštine kaluđera u svetogorskom manastiru Hilandaru. Ukoliko zaostavština iznosi manje od 5.000 akči, onda pripada manastiru, a ukoliko je veća od te sume, onda se uzima za carsku blagajnu (miri).

Autor smatra da je ova odredba o kaluđerskoj zaostavštini nastala u vrijeme Selima II, kada su manastiri i crkve bili izloženi velikom pritisku, jer u dokumentima iz prethodnog vremena sva zaostavština pripada manastiru u kome je pokojni kaluđer živio.

EIN FERMAN MURADS III. IM ATHOSKLOSTER KUTLUMUŠ ÜBERS
KLOSTER HILANDAR (ATHOS) — EIN BEITRAG ZUR FRAGE
DER MÖNCHSERBSCHAFT

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Befehl Murads III., datiert mit dem 20. Juli 1584, bezieht sich auf das Problem der Erbschaft der im Athoskloster Hilandar lebenden Mönche. Wenn die Erbschaft des verstorbenen Mönches weniger als 5.000 akča beträgt, dann gehört sie dem Kloster, wenn sie aber grösser als diese Summe ist, dann wird sie der Staatskasse (miri) übergeben.

Der Autor ist der Meinung, dass diese Bestimmung über die Mönchserbschaft zur Regierungszeit Selims II. eingeführt wurde, als die Klöster und Kirchen einem grossen Druck ausgesetzt waren. In den früheren Urkunden wurde die ganze Erbschaft dem Kloster, in dem der gestorbene Mönch gelebt hat, zugesprochen.